Az iskola szerepe a gazdasági kultúra kialakításában

GAZDAG ILDIKÓ

Gazdasági kultúra nélkül nincs haladás. Kialakítását már az óvodában kell elkezdeni.

A polgári társadalmak kultúrájának meglehetősen hosszú ideje szerves része a vállalkozás, a gazdaság kultúrája. A sajátos román társadalom- és gazdaságfejlődés következtében a gazdaság világában kívánatos magatartás és gondolkodás értékei hazánkban nem kristályosodtak ki olyan markánsan, mint a hagyományos polgári társadalmakban. Az 1990-es években lezajló társadalmi rendszerváltás hatására egy új, az előzőtől eltérő szerkezetű társadalmi rendszer alakul ki Romániában, mellyel párhuzamosan új társadalmi cselekvési tér formálódik. Ez a társadalmi rendszerváltás az értékek, a tulajdonhoz való viszony, az emberi kapcsolatok területén is korszakváltást hozott. Olyan új fogalmakat és jelenségeket kell értelmezni, illetve újraértékelni, mint például öntevékenység, autonómia, hatékonyság, pluralizmus, illetve tulajdon, érték, tudás, bűn, büntetés, bűnhődés.

Az emberek döntő hányadát felkészületlenül érte az, hogy együtt kell élni a kockázatokkal, a bizonytalansággal. Mindez akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a szocialista rendszernek az olyan pozitív alapértékei, mint a biztonság, egyenlőség, kiszámíthatóság csak nagyon korlátozottan valósultak meg a gyakorlatban. Ennek ellenére az emberek kiszámíthatónak és biztonságosnak érezték azt a világot, kevéssé érzékelték az egyenlőtlenségeket. A piacgazdaságra való áttérés mindennek az ellenkezőjét hozta számukra. A változások nyomán csak nagyon nehezen tudják elfogadni az értékrendszerben végbemenő átrendeződést. Nagyon nehéz a gazdaságról, a társadalomról való gondolkodásba bevinni azt az új kultúrát, amelynek lényege a kockázatvállalás, a bizonytalansági tényezőkkel való együttélés, az új feltételekhez való gyors alkalmazkodás, mert erre eddig nem szocializált a szűkebb és tágabb társadalmi, gazdasági feltételrendszer.

Mi a gazdasági kultúra?

A gazdasági kultúra valójában olyan kultúraelemekből tevődik össze, amelyek más életszférákban is alkalmazhatók. A piacgazdaságról azt tanítjuk, hogy ennek a társadalom-, illetve gazdaságszervezési formációnak azért van számottevő előnye minden más, eddig ismert formával szemben, mert alapvető elvei az élet más területein is alkalmazhatók. A normálisan működő piacgazdaság olyan alapelveiről van szó, mint a vállalkozó szellem, a szereplők korrekt versenyzése, a kialakult versenyszabályok betartása, a hatékonyságra való törekvés. Ezek olyan elvek, értékek, amelyek a társadalom egészében, így magában az iskola világában is érvényre kell hogy jussanak. Megkockáztatom, hogy a piacgazdaság működéséhez szükséges kultúra kialakítása szempontjából nem elsősorban az iskola által közvetített ismereteknek, hanem sokkal inkább az értékeknek, az iskola belső világának, szemléletmódjának van jelentősége.

A gazdasági kultúra valójában nagyon egyszerűen, néhány képességgel leírható. A gazdaság világa a benne részt vevő embertől állandó mérlegelést, racionális kalkulációt követel. E nélkül nincs sem vállalkozói, sem menedzseri szintű gazdasági tevékenység. A vállalkozás döntések sorozatát igényli. A vállalkozás tehát a változó helyzetekhez való alkalmazkodás, a változó helyzetekben való folyamatos döntéshozatal. Ehhez szorosan hozzátartozik egy szintén fontos képesség: a kockázatvállalás. Ezek a képességek persze feltételezik egymást, hiszen a kockázat vállalására való készség nem nyilvánulhat meg kontroll, mérlegelés nélkül.

A gazdasági kultúra következő fontos eleme a versenyhez való viszony. Ez egyrészt annak az alapvető morális értéknek az elfogadását jelenti, mely szerint hosszú távon a szabályokat betartva lényegesen többre lehet jutni, mint ügyeskedéssel. Másrészt a versenyhelyzetekkel járó stressz tűrését és azt is jelenti, hogy a gazdaság világában kitartásra, a kritikus helyzetek feletti úrrá levésre van szükség. A gazdasági kultúrának épp ezért fontos része a fizikai, pszichikai és morális állóképesség, amelyet az oktatásban, az iskolai nevelésben kell megalapozni, azoknak a személyiségjegyeknek a fejlesztésével, amelyek ehhez az összetett állóképességhez szükségesek.

A gazdasági kultúra fejlődését, s ezen keresztül a polgári társadalom, a gazdaság megerősödését számottevően tudja gyorsítani az oktatás, ha megfelelően költenek rá. Az oktatás közvetlenül is és közvetetten is hat a gazdaságra. A közvetlen hatás abban jelentkezik, hogy okosabbak lesznek a gazdaság szereplői, jobban működik a gazdaság, fejlettebb technológiákat lehet alkalmazni nagyobb hatékonysággal. Ennél is fontosabb azonban a közvetett hatás, az, amelynek eredményeként nő a társadalom általános kulturáltsága, más lesz az emberek közötti kapcsolat, más lesz a kommunikáció stílusa, az emberek jobban értik azt a társadalmat, amelyben élnek, s ezáltal talán jobban magukénak is tekintik. Ez a polgárosodás és a gazdaság fejlesztésének végső értelme.

Mit kíván a gazdaság az iskolától?

Iskolarendszerünk viszonylag hatékony a szakmai képzésben, de a vállalkozói szellem fejlesztésében nagy a lemaradás. Miért vált ez jellemzővé? A pedagógusok közé évszázadok óta olyanok verbuválódtak, akiknek az erkölcs és a tudás volt a legfőbb érték. Akiben volt vállalkozó szellem, az eleve nem is ment pedagógusnak, hiszen tudta, hogy a képesítéséhez viszonyítva mindig ez volt és máig is ez maradt a legrosszabbul megfizetett szakma. Oktatási rendszerünk sokkal nagyobb súlyt helyezett a tárgyi tudásra, mint az életrevalóságra. Az államnak is ilyen iskolára volt szüksége a rendszerváltásig. Az iskolától azt várta el a hatalom, hogy mindenki tudjon írni és olvasni, a tanulók legjavának egy-két százalékából pedig papokat, pedagógusokat és köztisztviselőket képezzenek, akikkel szemben a fő követelmény az erkölcsösség és a tudás legyen. A javukra szolgált, hogy eleve irtóztak minden vállalkozástól. Az iskolarendszer ezt az elvárást kiválóan teljesítette. A szocialista rendszernek ugyan megsokszorozódott az értelmiséggel szembeni mennyiségi és a szakmai tudás, sokoldalúság iránti igénye, azonban továbbra sem igényelte a vállalkozó szellemet. Mivel a gazdasági kultúra elsődlegesen attitűdöket, értékeket, morális beállítódásokat jelent és nem annyira ismereteket, ezek kialakítása a család, a tömegkommunikáció, az iskola közös feladata.

A gazdasági döntések meghozatalához sokkal kevésbé van szükség a lexikális ismeretekre, és sokkal inkább a rendszerezésre. A konkrét ismeretanyag sokkal kisebb szerepet játszik. Igazán arra van szükség, hogy valaki tudja, milyen információforrásokhoz kell nyúlnia, a különböző helyekről bejövő információkat egymással kapcsolatba tudja hozni, s ezekből legyen képes következtetéseket levonni.

A mai gazdaság – mint ahogy az egész életünk – állandó kooperációt igényel. A kooperációhoz szükséges kultúra, erkölcs hiánya iszonyatos problémák forrása. A gazdaságban létezik egy könyörtelen verseny, amelynek az a feltétele, hogy korrekt viszonyok között történjék, egyezményesen megállapított szabályok szerint. Semmiképpen nem lehet cél az ellenfél elpusztítása. Ezért vált nagyon fontos értékké a kooperáció, a versenytársak közötti kompromisszum, a korábbi versenyző felek közötti gazdasági együttműködés.

A felnövő gyereknek szembesülnie kell a mindennapi életben lejátszódó gazdasági történésekkel. Az iskolai tevékeny-ségrendszer szerves részeként be kell vezetni a gyerekeket a helyi társadalomba, a gazdasági élet folyamatába, a közéletbe.

Röviden, hogy mit vár el a következő generációktól majd az élet: Minél több vállalkozó szellemet.

A rendszerváltó folyamat meghatározó szereplője „a vállalkozó” volt. Az elmúlt időszak során azonban ehhez a fogalomhoz egyre több negatív felhang is tapadt. Így, aki ma saját erejéből, ügyességéből vállalkozóként kíván megélni, annak nem csupán a társadalmi-gazdasági környezettel, hanem egyfajta előítélettel is meg kell küzdenie. A tömegkommunikációban a vállalkozó az egyik oldalon egyenlő a maffiózóval, a másik oldalon az év embere választáson a közönségszavazatok alapján a hét legjobb közé is bekerül. Ma már mindenkinek van valamilyen elképzelése a vállalkozásról, a vállalkozóról.

A vállalkozóvá válást segítheti, hogy a közoktatásban a szakmai-elméleti tantárgyak mellett megjelent egy sajátos, a gyakorlati tevékenységre építő program, a vállalkozásoktatás, amely nem csak a leendő vállalkozóknak segítség, hanem eloszlathatja a vállalkozók iránt táplált negatív előítéletek jelentős hányadát. Azokat pedig, akik önálló vállalkozásba nem kezdtek, a hatékonyabb munkaerő-piaci fellépésben segítheti.

Mi kell az oktatáshoz?

Órakeret, kidolgozott tanterv, taneszközök és szakmai, módszertani szempontból egyaránt jól felkészült pedagógus. (Természetesen adottnak tekintve a legelemibb tárgyi és személyi feltételeket, úgymint a tantermet és annak felszerelését, továbbá az érdeklődő diákokat.)

Először leltározzuk fel, hogy az érvényben lévő kerettanterv milyen tantárgyakon keresztül teszi lehetővé a gazdasági kultúra kialakítását:

1. alsó tagozaton (V–VIII. osztály) a technológiai nevelés (educaţie tehnologică) tantárgy,
2. IX. osztályban minden technológiai ágazatban az általános technológiai ismeretek (elemente de tehnologie generala) tantárgy,
3. mind az elméleti, mind szakközépiskolákban a közgazdaságtan (XI. osztály),
4. XII. osztályban minden szakközépiskolában, valamint a szakiskolák III. évfolyamán a vállalkozásoktatás (educaţie antreprenoriala),
5. A közgazdasági szakközépiskolákban a szaktantárgyak.

A legnagyobb szerepe a Vállalkozásoktatásnak van, mert minden középfokú szakmai képzés részét képezi.

Órakeret: heti 1 (egy) óra. Kidolgozott tanterv: négy fő téma köré csoportosítja az elsajátítandó ismereteket: a vállalkozói tevékenység univerzuma, a vállalkozás beindítása és működtetése, üzleti magatartás, siker a vállalkozásban (esettanulmányok). Taneszközök: számos román nyelvű alternatív tankönyv létezik, de tartalmuk legnagyobbrészt csak

a közgazdasági szakközépiskolák diákjai számára hozzáférhető. Magyar nyelvű tankönyv nincs, szakmai, módszertani szempontból egyaránt jól felkészült pedagógus, ritka. Ma egy vállalkozás jogi értelemben történő létrehozásához szükséges ismeretek viszonylag könnyen elsajátíthatók (a sajtó, szakirodalom, tanfolyamok révén), vagy mindenki könnyen találhat segítséget (ügyvédek, tanácsadók).

A sikeres vállalkozáshoz azonban ennél jóval több kell. A vállalkozás élet- és magatartásforma, sajátos értékrend, speciális képességek és készségek használata, amelynek megfelelő színvonalú vállalkozói és szakismeretekre kell épülnie. Azok közül, akik tanítanak, nagyon sokan tisztában vannak azzal, hogy az évtizedek óta megszokott porosz tanítási módszerek korlátozzák a gyerekek számos képességének fejlődését. Éppen azokét, amelyekre napjainkban az intézményekből kikerülők boldogulásához nagyobb szükség lenne.

Nehéz változtatni a régóta tanított tantárgyak kapcsán a módszereken: ha adott minden jól bevált eszköz, biztosra mehet a tanár, nem lát rá okot, hogy változtasson, kockázatot vállaljon, többletenergiát fektessen be. A vállalkozásoktatás bevezetése, mint a képzés teljesen új területe mindenképpen változást, bizonytalanságot, kockázatot jelent, megismerése erőfeszítést kíván.

Ki tanítsa?

Az alulfizetett, az egzisztenciális gondokba egyre jobban belefáradt, rossz körülmények között élő, alacsony presztízzsel rendelkező pedagógusok önmaguk sem képesek azoknak a tapasztalatoknak a megszerzésére, amelyek ahhoz a fajta nyitottsághoz szükségesek, amelyek eredményeként az iskola fel tudja készíteni a diákokat a valóság megtapasztalására, értelmezésére. Hogyan mutassa meg a pedagógus a gyerekeknek a kívánatos állampolgári kultúrát, a különböző intézményekben tanúsítandó polgári magatartást, ha sok esetben éppen ő maga is szorong akkor, amikor ezekkel az intézményekkel kapcsolatba kerül. A pedagógusok zöme vajmi keveset tud a vállalkozás természetéről, az esetleges buktatókról, a vállalkozás világának sajátos filozófiájáról.

Napjaink sajátos dilemmája a bevezetőben jelzett értékzavar. Taníthatunk-e olyasmit, amivel magunk sem értünk egyet? A tanítás során elengedhetetlen követelmény a hitelesség. Amiben nem hiszünk, azt nehéz jól bemutatni. Egyrészről segíthet, ha tisztázzuk, milyen is valójában a vállalkozó. A Romániában napjainkban elterjedt negatív értékeket hordozó vállalkozó fogalmával a tanár valóban nem tud azonosulni, és nem is kell. Az idealizált tankönyvi vállalkozó azonban sokszor olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyekkel mi magunk is bírunk, vagy legalábbis bírni szeretnénk. Az oktatók számára az egyik gond a vállalkozói diáktevékenységek jogi rendezetlensége. A következő felvetendő kérdés az, hogy Romániában ma nincs vállalkozás oktatására alakított felsőoktatási intézmény, így a vállalkozási ismereteket a Tanügyminisztérium rendelkezése értelmében filozófiát végzett tanárok kellene tanítsák. A sepsiszentgyörgyi szakközépiskolákban végzett felmérés alapján a vállalkozásoktatást vagy filozófiatanárok, vagy mérnökök végzik, akik kellő elhivatottságot éreznek erre, illetve akik úgy látják, hogy a jelenlegi szakukra a jövőben csökkenő kereslettel kell számolniuk, tartanak tehát az elbocsátástól, munkanélküliségtől. Ezenkívül a vállalkozások jogi-gazdasági szabályozása roppant gyorsan változik. Egy ilyen irányú és megfelelő színvonalú oktatásnak rugalmasan, naprakészen kell működnie. Ez azonban a tanárok jelenlegi leterheltsége, alulfizetettsége mellett nem valósítható meg.

Mit tehetünk ?

A vállalkozói szemléletmódnak az iskolai nevelés egészére ki kell hatnia. Az elsődleges tennivaló a romániai magyar pedagógusokkal megismertetni és elfogadtatni a piacgazdaságra jellemző gazdasági kultúrát. Ehhez már létezik a szervezeti keret, az RMPSZ által szervezett BOLYAI Nyári Akadémia, amelyen több ezren vesznek részt, óvónők, tanítók, általános iskolai és gimnáziumi tanárok. Az RMKT már szervezett módszertani továbbképző tanfolyamot a közgazdaságot oktató tanárok számára, az itt szerzett tapasztalatait felhasználva kidolgozhatnánk egy olyan módszertani programot, amely segítene, hogy egész fiatalon, már az óvodáskorban megkezdődjön a gazdasági szemlélet megalapozása játékkal, majd erre épüljön tovább az iskolai nevelés. Bízom abban, hogy az RMPSZ nem zárkózik el a gazdasági kultúrát ismertető előadások, illetve módszertani tevékenységek beillesztésétől a továbbképző programjába.

Fel kellene leltározni a vállalkozást oktató tanárokat, és számukra külön tapasztalatcserét, továbbképzést kéne szervezni. Ez azért is fontos volna, mert ha nem változik a legújabb tanügyi reformtervezet, akkor mind az elméleti, mind a szakmai középiskolai oktatás törzsanyagába bevezetik a vállalkozásoktatást a IX–X. osztályban.

Talán nem vágyálom, hogy minden középiskolát végzett diák rendelkezni fog olyan közgazdaságtani, pénzügyi és jogi ismeretekkel, amelyek lehetővé teszik mikroszinten egy kisvállalkozás áttekintését, szükség esetén azok intézésében való közreműködést, makroszinten az állami gazdaságpolitikában és a nemzetközi gazdasági folyamatokban való tájékozódást, eligazodást.